

P É N T E K I M R E

Felújított építészeti remekmű a Velencei-tó partján

B Á N Y A I B A L Á Z S : K A S T É L Y - M E S E -
A K Á P O L N Á S N Y É K I H A L Á S Z - K A S T É L Y
T Ö R T É N E T E

Közép-Európában, ahol a kommunizmusnak sikerült teret hódítani, a volt uralkodó osztályokra szomorú sors várt. A proletariátus ökle lesújtott, nem csak a tőkés, a burzsoá gyártulajdonosokra, iparmágnásokra, hanem a maradék földbirtokosokra is, akik többnyire már polgárosultak, komoly felsőfokú iskolákat végeztek, és a megmaradt kurfiák, kastélyaik a racionális gazdálkodás révén váltak a vidék színterjéiké, adott esetben szépültek, bővültek, esetleg a tulajdonosváltás következtében is. 1945-ben nálunk is radikálisan változott a helyzet, a 47-es, majd 49-es rendszerváltás következtében, amikor a Kommunista Párt vette át a vezető szerepet, a kastélyok lakói is hamarosan hajléktalanokká váltak, nem maradhattak luxus kivitelű lakásaikban. Az egykori nemesi réteg szétszóródott, volt aki, külföldre menekült, volt aki itt-hon maradt, a nem éppen könnyű sorsot választva a szocializmus új hazájában.

Számos példát tudunk erre, családi tragédiák szóltak erről, ám az egykori kastélyokkal az új rendszer sem tudott mit kezdeni. Volt ahol iskolát, óvodát alakítottak ki a tágas termekben, esetleg művelődési házat, vagy jobb esetben múzeumot, ám a nagy többséget utólrta a tsz-major sors, a brutális funkcióváltás, átépítés, szakszerűtlen beavatkozás, sok esetben pedig lebontás. Szerencsére azért maradtak jó példák, szép építmények, melyeket a hozzá nem értésnek sem sikerült elrontania, vagy olyan volumenű építmények voltak ezek az épületegyüttesek, amelyeknek az állagmegóvása elől nem lehetett kitérni. Például a keszthelyi Helikon kastélymúzeum.

Bekövetkezett a nagy változás, a rendszerváltás után előkerültek a régi tulajdonosok és bizony nehéz alkuk következtek, a jövőbeli fenntartás, esetleges funkcióváltás érdekében. A városokban könnyebben ment végbe ez a folyamat, de vidéken bizony elhúzódott a megegyezés. Jelenleg – a rendszerváltás után harminc évvel – még 220 eladó, kiadó épület szerepel az ingatlanpiac listáján, s ezek között még nem kis tételek akadnak, több száz millió forint körül, s ki tudja, a nagy vásárlás kinek éri meg. És persze, kell egy kis szemfülesség is a szerencsés változat kialakulásához. Csak két dolog jut eszembe. Az egyik a várdai kastély, amelyet Szász Endre nézett ki magának. Ki gondolta volna, hogy a luxusingatlanból Szász Endre Kastélymúzeum lesz, amely képes a sokoldalú festőművész teljes hagyatékát befogadni. De itt van a kápolnásnyéki Dabasi-Halász-kastély, amely tsz-majorból vált az újabb alakulások egyik legszebb darabjává. De ehhez is kellett a szerencse: az, hogy akadt egy patrióta, L. Simon László irodalmár, országgyűlési képviselő és mezőgaz-

dasági vállalkozó, aki már gyerekkorában felfedezte (elhanyagoltan is) a kastély szépséget sugárzó tömbjét. S a mai állapot neki köszönhető, mert megtalálta a fenntartás formáját – a Velencei-tavi Kistérségért Alapítványt, és elérte azokat a pályázatokat, amelyek révén be tudták csatornázni a renováláshoz szükséges milliókat. S így lett az eldugott, elhanyagolt tsz-majorból a környék építészeti ékszerdobozza. S akadt egy szerző, egy történész-helytörténész, a fehérvári múzeum munkatársa, aki kitűnő és alapos monográfiát írt és szerkesztett a témából. Bányai Balázs: Kastély-mese – A kápolnásnyéki Halász-kastély története című kötetéről van szó, melyet az alapítvány Koszorú nevű könyvkiadója jelentetett meg a közelmúltban.

A családtörténet, a genealógia adja az első fejezeteket, majd rátér az építetők famíliájára és a családi viszonyokra, valamint a fő tulajdonos, Halász Gedeon otthonának kialakulására. Végül képet kapunk a működés körülményeiről, a környezetről, a gazdasági háttérrel. A Függelékben pedig – részletes fotóanyaggal illusztrálva – részletesen bemutatja az újjáépítés folyamatát, a kastély mai elnyert funkcióját.

Az újkori birtokviszonyok a török hódoltság után alakultak ki, Nemes Györgyné Halász Mária támadta meg az 1703-as adásvételi szerződést, amelynek során a nyéki földek felét visszakapta. Az első kúriát építető család Magyary-Kossa Péter familiája lett, idővel a főszolgabíró a kápolnásnyéki temető fogadta be. Az első kúria Magyary-Kossa Péter és Sárközy Ágnes nevéhez fűződik, amely az 1820-as évek végén készült el. A Halász-család később kapott betelepülési lehetőséget. Méghozzá Halász Antónia személyében, aki ebbe a házba ment férjhez a tulajdonoshoz. Halász Lázár és Antónia idővel teljes urai lettek a nyéki háznak és birtokainak.

Halász Lázár már jeles tagja volt a 48-as nemességnek, és lelkes támogatója a nyéki református egyháznak. Fiuk Halász Gedeon lett, aki úgy alakította az örökösödési viszonyokat, hogy a nyéki kúria legyen a központ. Ő vállalkozott arra is, hogy új otthon és parkot építtessen a birtokra. Jól gazdálkodott a száz holdakkal, balatonfüredi és budapesti befektetésekre is futotta a család pénzügyi tehetségéből.

A szerző részletesen bemutatja a Halász-családot, ahol Halász Gedeon – a századforduló táján – már Schweidel Annával élt. A fiú kiválóan tanult, államtudományi doktorátust szerzett, sőt, a magyaróvári mezőgazdasági képzésbe is belekóstolt, hogy a birtok ügyeit ő intézhesse. Az ifjabb Gedeon nevéhez köthető a neobarokk kastély kialakítása, amely a térség díszére vált. Az új építmény az építész, Varga Elemér egyik legjobb munkáját jelentette. (A kötet részletesen bemutatja az építész pályáját.) Az átépített és bővített kastély 1910 körül készen állt, hogy az új család befogadja. Gedeon a pozsonyi Elek Alexandrine-nel kötött házasságot, és a neje zenei kedvtelésének is megfelelt, ugyanis míg ő kiválóan hegedült, Alexandrine felkészülten zongorázott. Közös házi hangversenyükre gyakran került sor, amely a környéken komoly társasági eseménynek számított. S végül a három gyermek már megérte a 45-ös fordulót, a maga keserves tapasztalataival. A kötet érdeme, hogy a kastély berendezését is részletesen ismerteti, bemutatja azt az életformát, amit a korbéli – harmincas évekbeli – középnemesi művelt családok éltek, s a gazdag fotóanyag a család közreműködése révén került a kötetbe. Az aratóünnep és a szüreti mulatság kedves eseményei

voltak a kastélynak. A parkból nem hiányzott a teniszpálya sem, a család és ismerősei találkozóhelyének kedvelt színhelye. A meghittség és közvetlenség jellemezte az itt folyó életet. Az egyik idős hölgy jegyezte meg a kötet készülte kapcsán: „Jó, hát nem voltunk arisztokraták.”

A Halász-család nagy támogatója volt a református és a katolikus egyháznak, a férj és a feleség révén. Ennek köszönhetően elkészült a nyéki katolikus templom is.

A „felszabadítók” közeledtére a család elmenekült a kastélyból, előbb Balatonlelére, majd Somogyacsádra. Visszatértük után kiderült, a kastélyt találat érte, ezért lakhatatlan. Egy ideig egy bérleményben húzódtak meg. A körülmények is egyre nyomasztóbbak voltak: előbb korlátozták a birtokok méretét, majd a melléképületeket a földműves szövetkezetnek juttatták. A család Budapestre költözött, a kastély pedig a helyi község állami gazdaságáé lett. Később a Halász-családnak, mint budapesti lakosoknak, az osztályellenségnek is kényszerlakhelyet jelöltek ki Jászsalsószentgyörgyön. Az osztályidegen elemek – idős koruk ellenére – nyugdíjban sem részesültek, a gyerekek tartották el őket. Idővel Újszászra költöztek, majd 56 után ismét Budapesten letek menedéket. A család ezen ágán Kircsfalusy Vilmosné élt még a kötet készültekor. A szerző írja, hogy az idős hölgy segítőkész közreműködése nélkül a kötet aligha készült volna el.

A függelékben képet kapunk a családfáról, olvashatjuk Halász Gedeonné megható búcsúlevelét, mely egy megszenvedett élet sűrítményét szeretné átadni utódainak.

A képek a felújítási munkálatokról sok színes fotóval érzékeltetik a műemléki múltig visszamenő munkálatok fázisait, az avatás felemelő pillanatait, melyen a község közössége is részt vett.

Külön fejezete a történetnek, hogy az a szellemi rekonstrukció is része a felújításnak, amely az eddigi színvonalas zenei és képzőművészeti eseményekben nyilvánult meg. L. Simon László jól ismeri a kortárs képzőművészetet, és gondoskodott arról, hogy a parkban neves művészek munkái kapjanak helyet. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni Nagy Benedek, Béres János, Pogány Gábor Benő, Pető Hunor, Blaskó János és Kontúr András szobrászművészek nevét. Így látjuk Széchenyi büsztjét, Petőfi mellszobrát. Klebelsberg és Magyar Zoltán szobraikat, és a kerítésen kialakított emlékfalon Prohászka Ottokár, Bory Jenő, Bíró Lajos és Sipos Gyula domborművei fogadják a látogatókat.

Végül mit mondhatnánk? Egy nagyszabású, sikeres felújítás visszaadta a községnek az elveszejtésre ítélt épületet, mely számos ponton a helyi és regionális kultúra gazdagítását szolgálja. S nem mellesleg: a Velencei térség ékességeként a tavi programokat is színesebbé, érdekesebbé teszi. (Koszorú Kiadó, 2020)